

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-116-9-3>

КАТЕГОРІЯ «ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ» У ЗАКОНОДАВСТВІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ: ОЦІНКА ДОСВІДУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Полонка І. А.

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри професійних та спеціальних правових дисциплін ПВНЗ «Буковинський університет» м. Чернівці, Україна

У сучасній юриспруденції наразі спостерігається тенденція до актуалізації вивчення загальнотеоретичних аспектів категорії «зловживання правом». Наявні теоретичні концепції не дають одноставної відповіді про правову природу досліджуваного явища як об'єктивно існуючого феномена.

Проблема доктринального тлумачення явища зловживання правом не єдина. В нормативно-правових актах України ця категорія якщо і вживається, то без пояснення її змісту, а відповідно без конкретної норми дефініції. Це є значним упущенням як юридичної практики, так і законодавця, а відповідно проблемою уже законодавчого рівня.

Для системної єдності юридичної термінології в теорії та на практиці необхідно, по можливості чітко визначити дефініцію цієї категорії, яка буде єдиною, наскрізною для всіх галузей права.

Звернемося до законодавства європейських країн, тому що їм притаманна спільна з Україною історія, частина яких є географічними сусідами України (Білорусь, Молдова, Польща, Румунія). Їх досвід та досягнення у правовій сфері з даного питання допоможуть реально оцінити здобутки за ці роки та зробити відповідні висновки.

Серед країн, які зуміли здійснити ряд реформаторських перетворень і вступити в європейську спільноту стала Республіка Румунія. Істотна зміна ціннісних орієнтирів та інтенсивний правовий розвиток змусив удосконалити Цивільний кодекс Румунії, де в ст. 15 законодавчо висвітлено положення про зловживання правом: «Ніякі права не можуть здійснюватися з метою завдати шкоди або поранити іншого або в надмірній і необґрунтованій, всупереч добрій волі» [1].

Підкреслимо, що нормативне вираження зловживання правом тісно пов'язане з поняттям сумлінності. Сам законодавчий орган заявив що «будь-яка фізична або юридична особа має здійснювати свої права і виконувати свої громадянські обов'язки сумлінно, відповідно до громадського порядку і моральності» (ст. 14). Існування сумлінності

є важливим елементом розсуду на вчинення зловживання правом. Іншими словами, там, де є хороша віра не може бути зловживання правом.

Цивільний кодекс іншої держави, з якою межує Україна – Республіки Молдови, прямо не передбачає обов'язок дотримуватися мети, для якої було надано право. Проте, ст. 9 Цивільного кодексу Молдови стверджує, що «фізичні і юридичні особи, які беруть участь у цивільно-правових відносинах повинні здійснювати свої права і виконувати свої обов'язки сумлінно, відповідно до закону, договором з громадським порядком і моральністю» [2]. Існує і інша норма, яка може служити підставою для заборони зловживання правом, це ст. 55 Конституції Молдови, яка передбачає, що «будь-яка особа, яка здійснює права і свободи Конституційно сумлінно, не порушує права і свободи інших осіб» [3]. Законодавчо визнає зловживання правом молдавське кримінальне право, яке іменує ці злочини як зловживанням владою або зловживання службовим становищем (ст. 327) [4].

Правова концепція Румунського Кримінального кодексу, а саме ст. 297 «Зловживання службовим становищем» також визнає дану форму вираження неправомірної поведінки [5].

Аналізуючи наукові праці молдавських вчених відмітимо, що саме Трагон Джордж вивчав проблему зловживання правом і розглядає даний інститут як специфічну категорію загальної теорії права, яка систематизовано впливає на порушення прав в більшості галузей правової системи [6, с. 9]. У своїй праці він представив нову класифікацію форм зловживання правом, здійснив його теоретичний і практичний аналіз та зумів вивести порушення прав у сфері публічного та приватного права.

У свою чергу, Республіка Білорусь інтенсивно скеровує всі свої зусилля на демократизацію суспільного життя та активізує спроби диверсифікувати свою зовнішню політику. Відповідно до норм ч. 1 ст. 9. Цивільного кодексу Білорусь зловживання правом характеризується наступним чином «дії громадян і юридичних осіб, здійснюються виключно з наміром заподіяти шкоду іншій особі, а також зловживання правом в інших формах, не допускається» [7].

Зміни у правовому полі підкріплюються сучасними науковими здобутками вчених у цій галузі, де на дисертаційному рівні надано пропозиції щодо вдосконалення як теоретичного, так і практичного змісту цієї категорії. До прикладу, О. Ю. Кадурін, вказує, що зловживання правом являє собою здійснення цивільного права, яке заподіює або має можливість заподіяти шкоду правам чи законним

інтересам іншої особи та водночас істотно зазіхає на одну з моральних цінностей суспільства [8, с. 6].

Цивільне законодавство Польщі (ст.5 «Зловживання суб'єктивним правом») [9] забороняє здійснення права, що суперечить його соціально-економічному призначенню або основним правилам життя громади. Дане трактування підтримує позицію радянських вчених і говорить про те, що здійснення законного права, яке суперечить його меті, означає зловживання правом.

Найбільш детальне врегулювання питання зловживання правом передбачене законодавством Литви. Цивільний кодекс Литви [10] визначає заборону зловживання правом серед інших принципів правового регулювання цивільних відносин, перелічених у ст. 1.2, і містить розширену ст. 1.137 «Користування та здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків». Наведена стаття зобов'язує осіб дотримуватися законів, поважати правила суспільного благополуччя та принципи доброї моралі, добросовісності, розумності, справедливості, здійснюючи свої права та виконуючи свої обов'язки.

Виходячи з вищевикладеного, можна констатувати той факт, що відповідно до законодавства Румунії, Молдови, Білорусь, Польщі та Литви явище зловживання правом в ході проведення правових реформ отримало законодавче закріплення. Проте, проблема встановлення єдиної норми-дефініції цієї категорії залишається невирішеною і досі.

Аналогічну ситуацію ми спостерігаємо у законодавстві України. Ст. 13 Цивільного кодексу України: забороняє здійснення прав із наміром завдати шкоди іншій особі (тобто фактично – шикану); забороняє зловживання правом у інших формах; зобов'язує при здійсненні цивільних прав додержуватися моральних засад суспільства та не порушувати права інших осіб [11]. Кримінальне законодавство України також містить досить великий перелік статей, які стосуються зловживання правом. Це статті 167 (зловживання опікунськими правами), 191, 262, 308, 312, 313, п. 2, ст. 320, 357, 410, (вказані статті передбачають відповідальність за злочини, які вчиненні шляхом зловживання службовим становищем) та інші.

Як ми бачимо, у нормативно-правовій базі України, яка має норми про заборону зловживання правом, також не вказано дефініції поняття «зловживання правом». Однак, ряд законодавчих актів демонструє переліки діянь, які відповідно до позиції вітчизняного законодавця є зловживання правом. Можна підтвердити той факт, що це поняття в Україні залишається оціночним, а неврегульованість у законодавстві легального визначення «зловживання правом» провокує відсутність

бажання судових органів приймати рішення, які прямо пов'язані із застосуванням цього явища.

Однак, за допомогою дослідження категорії зловживання правом можна дати стимул для законодавчої конкретизації поняття «зловживання правом» та його практичного впровадження під час здійснення правосуддя.

Позитивно оцінюючи практику Литви, щодо можливого запозичення норми про заборону зловживання правом, як фундаментального правового принципу у законодавстві, пропонуємо внести відповідні зміни і в українське правове поле, де зловживання правом буде підставою для юридичної відповідальності. У свою чергу, суд стане уповноваженим суб'єктом відмови у захисті суб'єктивного права, яким особа зловживає, якщо здійснення цих прав не узгоджується з їх метою, громадським порядком, добрим звичаєм чи принципами суспільної моралі.

Література:

1. Codul civil al Romaniei. Monitorul Oficial al Romniei. 24 iulie 2009. Nr. 511.
2. Codul civil al Republicii Moldova. Monitorul Oficial. 2002. Nr. 82–86. art. № 661.
3. Конституция Республики Молдова. Monitorul Oficial Nr. 1, 12.08.1994.
4. Уголовный кодекс Республики Молдова. науч. ред., вступ. ст. А. И. Лукашова. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс. 2003. 408 с.
5. Уголовный кодекс Румынии. науч. ред. и предисл. д-ра юрид. наук, проф. А. В. Баркова. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс. 2002. 238 с
6. Tragone, George. Abuzul de drept (probleme teoretico-practice). 551.01 – Teoria generală a dreptului. Chişinău, 2015. 224 p.
7. Гражданский кодекс Республики Беларусь. Ведомости Национального собрания Республики Беларусь. 1999. № 7–9. Ст. 101.
8. Кадурын А. Ю. Злоупотребление гражданским правом: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Минск, 2017. 228 с.
9. Kodeks Cywilny Rzeczypospolitej Polskiej Ludowej. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. // Dziennik Ustaw. 1964. Nr. 16 Poz. 93.
10. Civil Code of the Republic of Lithuania. July 18 of 2000. [Electronic resource]. Mode of access: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_lp_id=245495.
11. Цивільний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 536.